

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 09.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 28.12.2021

**TRANSANDANTAL FELSEFE'DE 'BEN'İN KURULUŞU VE BİLGİNİN İMKÂNI
PROBLEMİ**

Bahtiyar UYGUN*

ÖZ

Transandantal felsefe, felsefe tarihinde bir yolun kapanması, diğer yandan da başka bir yolun başlangıcıdır. Bu başlangıcın temelinde de 'transandantal' kelimesiyle beraber 'Ben'in sentetik bir mekan olarak inşa edilmesi yatar. Kant'ın transandantal felsefesi bir eleştiri projesini temsil eder. Bu eleştiri Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*, *Pratik Aklın Eleştirisi* ve *Yargı Gücünün Eleştirisi* eserlerinde somutlaşır. Bu çalışma, Kant'ın eleştiri projesi bağlamında *Saf Aklın Eleştirisi* temelinde 'Ben'in sentetik bir mekân olarak kuruluşu ve bilginin imkânı problemini ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda iki temel sorunun yanıtı aranacaktır. Birincisi *a priori* ögelerin *a posteriori* ögelere uygulanmasının koşulu nedir? İkincisi de bu uygulamayla bağlantılı olarak bilginin imkânı problemi nasıl çözüme kavuşturulabilir? Bu iki sorunun yanıtı 'Ben'in kuruluşunda ve sentetik birliğinde saklıdır. Bu çalışma 'Saf Ben'in sentetik birliğinin bilgiyi nasıl mümkün kıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. 'Ben'in kuruluşu felsefe tarihi açısından Kant'ın deyimiyle Kopernik devrimine benzer. Başka bir deyişle, 'nesne' merkezli düşünme biçiminden, 'özne' merkezli düşünme biçimine geçiştir.

Anahtar Kelimeler: Mekan, Zaman, Transandantal, Apperzeption, Saf Ben.

* Arş. Gör., Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Tarihi, bahtiyaruygun@munzur.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-8393-5295.

THE PROBLEM OF THE CONSTITUTION OF THE 'SELF' AND THE POSSIBILITY OF KNOWLEDGE IN TRANSCENDENTAL PHILOSOPHY

ABSTRACT

Transcendental philosophy is the ending of one road in the history of philosophy, and the beginning of another. At the basis of this beginning lies the construction of the 'Self' as a synthetic space together. Kant's transcendental philosophy represents a criticism project. This criticism is embodied in Kant's *Critique of Pure Reason*, *Critique of Practical Reason*, and *Critique of Judgement*. In the context of Kant's criticism project, this study aims to deal with the establishment of the "Self" as a synthetic space and the problem of the possibility of knowledge on the basis of the *Critique of Pure Reason*. In this context, two basic questions are to be answered. First, what is the condition for applying a priori items to a posteriori items? Second, how can the problem of the possibility of knowledge be solved in connection with this application? The answer to these two questions belongs to the establishment and synthetic union of the "Self". This study aims to reveal how the "Pure Self" make enables possible synthetic unification knowledge. It is similar to the Copernican revolution, in Kant's words, because of the philosophy history of the founding of the Self. In other words is the transition from 'object' oriented form to 'subject' oriented thinking.

Keywords: Space, Time, Transcendental, Apperception, Pure Self.

GİRİŞ

Kant'ın 'Transandantal Felsefe' olarak adlandırıldığı felsefi sisteminin neyle başlatılabileceği, kendi başına bir belirsizlik taşımaktadır. Bu belirsizliğe rağmen bu soruya verilebilecek yanıtlardan biri, bu felsefi sistemin başlangıcının bir eleştiri projesi olduğudur. Bu eleştirinin temel amacı, rasyonalist metafizik kaynağının bir bilim olarak başarısızlığını teşhis etmek ve bu sahte bilimin yeni bir metafizik, gerçek bir bilim alanı ile değiştirilmesidir. Bu projenin başarısının ölçütü ise yeni metafiziğin – transandantal felsefenin – eski [metafizik] problemlerden muaf olmasıdır (Pereboom, 1991: 358). Kantçı eleştiri kendi içinde bir hesaplaşmayı içerir. Bu bağlamda transandantal felsefenin neyle hesaplaştığını saptamamız gerekmektedir. Transandantal felsefe bir yandan modern felsefeye temel karakteristik özelliğini kazandıran ve Descartes felsefesinde kökleşen Kartezyen düalizm ve cogito felsefesiyle; diğer yandan dogmatik metafizikle ve Leibniz felsefesiyle (töz, monad) hesaplaşmaktadır. Bunlarla birlikte transandantal felsefe, Hume felsefesinde somutlaşan bilimin ve bilginin nesnelliği krizini de aşmayı hedeflemiştir. Bu sunduğumuz felsefi iklim içinde transandantal felsefe, bir yandan felsefe tarihinde yer edinmiş bir sürü geleneği yerinden ederken, diğer yandan özellikle

Saf Aklın Eleştirisi'ndeki 'Transandantal Çıgarsama' bölümü ile yeni bir geleneğin imkânını sunmaktadır. "Bu yeni yol sadece Alman idealizminin ve fenomenolojinin hareket noktası olmamış, özne meselesine yönelen farklı anlayışlardan psikanalize kadar birçok düşünme faaliyetinin arkasındaki temelleri oluşturmuştur" (Gözkan, 2018: 111). Kant'ın sunduğu imkânların başında, bütün sistemi üzerine inşa ettiği ve bütün temsillerin ortaya çıktığı *mekânı* temsil eden 'Saf Ben'in kuruluşudur. Bu kuruluş, ampirik bir referans olmamakla birlikte, bütün ampirik temsillerin ortaya çıkmasını ve bu temsillerin sentetik birliğini mümkün kılan 'yer' olarak bir *topos*'tur¹ (Gözkan, 2018: 112). *Topos*, bir yeti değildir, fakat yetilerin temsil edildiği bir zemindir. Bu kuruluşta önceden verili hiçbir tözsel ontolojik referans yoktur. Kant, transandantal felsefede yaptığı şeyin farkında olduğundan, felsefede gerçekleştirdiği büyük bir devrimi astronomideki 'Kopernik Devrimi'ne benzetir.

Kant, eleştirel felsefesini 'Neyi bilebilirim?', 'Ne yapmalıyım?', 'Ne umabilirim?' üç temel soruyla karakterize eder. Her bir soru Kant'ın yanıtını aradığı üç temel esere karşılık gelir. 'Neyi bilebilirim?' sorusu *Saf Aklın Eleştirisi*², 'Ne yapmalıyım?' sorusu *Pratik Aklın Eleştirisi*³, 'Ne umabilirim?' sorusu da *Yargı Gücünün Eleştirisi*⁴ eserine karşılık gelir. Bu üç eser, adlarından da anlaşılacağı üzere, Kant'ın projesi bir eleştiri projesidir. Bu proje ise Kant'ın transandantal felsefesini yansıtmaktadır. Burada ifade edilen "transandantal" terimi neyi ifade etmektedir? "Transandantal deyiminden, mümkün kılan zemin, mekân işlevi icra eden a priori zemini anlamak gerekir. Yoksa o aşkın olan, Ötede olan anlamında değildir" (Koç, 2013: 49). Eş deyişle, Kant 'transandantal' kavramıyla aşkın öğeler zincirini değil, deneyimin *a priori* koşullarını kastetmektedir (Gözkan, 2018: 10-14). Transandantal terimi aynı zamanda deneyden önce gelmekle beraber deneyimi mümkün kılan koşulları ve kavramları ifade etmektedir (Küçükparmak, 2017: 29). "Bu kavramlardan oluşan sistem transandantal felsefe olarak adlandırılabilir" (Kant, 1998, &A12: 133). Bu çalışma transandantal felsefe bağlamında

---

¹ Yunancada "yer" anlamına gelen *topos* sözcüğüyle, bir nesnenin tesis edileceği zemini ifade etmiş oluyoruz. Bu bağlamda *topos* sözcüğü, ne ampirik içeriklere sahip olan bir mekandır, ne de bir yetidir. Fakat *topos*, nesnenin tesis edildiği bir zemindir.

² Kant'ın adı geçen eserinin İngilizce ismi *Critique of Pure Reason*'dir. Eser, Türkçeye Aziz Yardımlı tarafından *Arı Usun Eleştirisi* şeklinde çevrilerek kazandırılmıştır. Bu çeviriye alternatif olarak eser, *Saf Aklın Eleştirisi* olarak da çevrilmiştir. Bu çalışmada eserin *Saf Aklın Eleştirisi* çevirisi kullanılacaktır. Ve *Saf Aklın Eleştirisi*, SAE olarak kısaltılarak belirtilecektir.

³ Kant'ın adı geçen eserinin İngilizce ismi *Critique of Practical Reason*'dir. Eser, Türkçeye farklı kişi ve yayınevleri tarafından çevrilmiştir. Bu metinde Türkiye Felsefe Kurumu tarafından *Pratik Aklın Eleştirisi* olarak çevrilen versiyonu kullanılacaktır.

⁴ Kant'ın adı geçen eserinin İngilizce ismi *Critique of Judgment*'tir. Eser, Türkçeye Aziz Yardımlı tarafından *Yargı Yetisinin Eleştirisi* şeklinde çevrilerek kazandırılmıştır.

'Saf Ben'in ve deneyimin *a priori* koşullarını inceleyeceği için, bu üç temel sorudan birinci soruya odaklanmayı amaçlamaktadır.

"Aklın teorik kullanılışı sırf bilme yetisinin nesnelereyle uğraşıyordu ve aklın, bu kullanılışı bakımından bir eleştiri, aslında yalnız saf bilme yetisiyle ilgiliydi. Çünkü bu yeti, daha sonra doğrulanan bir kuşkuyu, yani kolayca sınırlarını aşarak ulaşılamayacak nesnelere ya da birbirleriyle çelişen kavramlar arasında kendini yitirdiği kuşkusunu uyandırıyor" (Kant, 1994: 16).

Bu nedenle, 'Neyi bilebilirim?' sorusu aslında bilginin sınırını çizmeyi amaçlayan ve bilgi edinme sürecinde deneyim ile zorunluluğun rolünü inceler. Kant'a göre deneyim bize neyin var olduğunu söyler. Fakat var olanın başka türlü değil de neden o şekilde var olduğunu söyleyemez. "Bu nedenle bize hiçbir gerçek evrensellik vermez ve bu tür bilgi üzerinde öylesine direten us onun tarafından doyurulmaktan çok uyarılır" (Kant, 2019, &A2: 39). Buradan hareketle bilgi edinme sürecinde deneyimin gerekli olduğunu ancak yeterli bir kaynak olmadığını anlıyoruz. Kant'a göre deneyimle başlayan bilgi sürecinde deneyime eşlik eden ama deneyimden gelmeyen başka kaynakların var olduğunu vurgular. 'Bilgimizin sınırı nedir' sorusuna 'bilgimizin kaynağı nedir' sorusu eşlik eder. Kant da bu noktada deneyime dayalı bilgi türüne ise *aposteriori*; deneyimden, duyu izleniminden bağımsız bilgi türüne *apriori* adını verir. Kant'a göre, bilginin evrenselliğini ve zorunluluğunu tesis edecek olan *a priori* öğelerdir.

G. Deleuze Kant'ın *a priori* öğelerin özelliklerini transandantal özne mefhumu temelinde şu şekilde belirler. İlk olarak *o priori* öğeler deneyimden bağımsız ve deneyime dayanmayan öğeler demektir. İkinci olarak *a priori* öğeler evrensel ve zorunlu olandır. Üçüncü olarak *a priori* öğeler evrensel yüklemeler olarak mümkün deneyimin koşullarıdır (Deleuze, 2007: 16-22). Bu çerçevede Kant'a göre bu *a priori* öğeler hem 'Transandantal Estetik'te ifade edilen duyusallığın *a priori* formları olan 'mekan ve zaman', hem de 'Transandantal Mantık'da ifade edilen 'kategoriler'dir. 'Transandantal felsefe' açısından 'Transandantal estetik'in önemi, duyusallığın *a priori* formları olan 'mekan ve zaman'ın nasıl *apriori* olduklarını, *a priori* olarak nasıl temellendiklerini anlatmasıdır. Kant'a göre *a posteriori* öğeler, duyusallığın *o priori* formları olan mekan-zaman ve anlığın kategorileri aracılığıyla 'Saf Ben' mekânında temsil edilirler. Bu noktada yine Kant'ın ardıllarından farklı olarak yaptığı hamle mekan-zamanın kategorilere indirgenemeyeceğini vurgulamasıdır. Dolayısıyla, "mekân ile zaman kavramlarının düzenine indirgenemezler" (Deleuze, 2007: 38). Buradaki amaç "mekân'ın deneyimden elde edilen *a posteriori* bir kavram olmadığını göstermektir" (Küçükparmak, 2017: 38). Kant, ortaya koyduğu kategoriler listesinden, Aristoteles'ten farklı olarak, zaman mefhumunu çıkarır.

İfade edilen temsil aracılığıyla analitik ve sentetik yargılar ortaya çıkar. "Analitik yargılar, yüklem özne konumunda bulunan kavrama yeni bir şey eklemeyip, onda bir şekilde

içerildiği için bilgimizi arttırıcı değil de “açıklayıcı yargılar”dır (Cevizci, 2015: 713). Diğer yargı türü olan sentetik yargılarda “yüklem öznedede içerilmez; yani bu tür bir yargıda bir konu hakkında kavramında içerilmeyen bir şeyi tasdik veya inkar edebiliriz” (Cevizci, 2015: 713). Bu nedenle sentetik yargılar bilgimizi arttıran yargılardır. “İki yargı tipi arasındaki fark ise, hem içerik bakımından hem de sentez aşamalarındaki noktaların a priori ya da empirik olmasıyla ayırt edilebilir” (Dursun, 2006: 52). Bu iki yargı türüne bağlı olarak üç tür bilgi türü ortaya çıkar. Bunlardan birincisi deneyimden önce bilinen ve zorunlu olarak doğru olan analitik *a priori* bilgidir. “Analitik a priori yargılar için sentez söz konusu değildir” (Dursun, 2006: 52). Bunlar 17. yüzyıl rasyonalistlerin adlandırmasıyla ‘akıl doğruları’ni ifade eden bilgi türüdür. İkincisi, dış gerçeklikle ilgili olarak bilgi veren, fakat zorunlu değil olumsal olan sentetik *a posteriori* bilgidir. Bu tür bilgi, deneyime bağlı olarak dış gerçeklik hakkında doğru ya da yanlış olan yargılardır. Üçüncüsü de Kant’ın matematik ve fizik yargılarını ifade eden ve hem rasyonalist geleneğin hem de ampirist geleneğin onayladığı bilgi türünü barındıran sentetik *a priori* bilgidir. “Klasik bir filozof için yine çok kabaca söylersek *apriori* analitik yargı bir anlama geliyordu, *aposteriori* sentetik yargı yine bir anlama geliyordu, Ama *apriori* sentetik yargı tam anlamıyla bir garabetti” (Deleuze, 2007: 32). Kant’a göre, “HUME bile deneyciliği, matematiği de kapsayacak kadar genişletmedi. O, matematiğin önermelerini analitik saydı” (Kant, 1994: 14). Ancak Kant’a göre bu bilgi, ampiristlerden farklı olarak sentetik olmasına rağmen zorunlu olan ve rasyonalistlerden farklı olarak transandantal açıdan zorunlu olan yargılardır (Cevizci, 2015: 713-714). Sentetik yargılar için “kategorilerin görünüşlere uygulanması, yani görüdeki çoklukların kavramlar altına alınarak, bunlara bir sentetik birliğin verilmesi ve nihayetinde de bu sentetik birliğin bir kendilik bilinci mevcudiyetiyle bilincine varılması söz konusudur” (Dursun, 2006: 52). Buna bağlı olarak Kant’ın epistemolojide, devrim niteliğinde en önemli katkılarından birisi de, sentetik *a priori* bilginin imkanını ortaya koymasıdır. “Dış duyudaki nesnelere ilişkin görü ve onun uygulanacağı gözlemlenebilir ve kalıcı olarak varolduğundan, *sentetik a priori* bilgi olanaklı olmaktadır. Görünümün *a priori* biçimlerine dayanarak *a priori* sentetik yargılar ve buna dayanan bilim olanaklıdır” (Temizkan, 2019: 18). Kant’ın ‘ne hakla’ diye sorduğu soru aslında *a priori* olanın sentetik alana uygulanmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla sentetik *a priori* yargının imkanı, ‘ne hakla’ sorusuna verilen yanıtın bir sonucudur.

Kant, ‘Saf Ben’ kavramıyla ilk karşı çıktığı konulardan birisi, ‘Ben’in töz olarak ele alınmasıdır. Kant, ‘Saf Ben’in kurulumunu bir töz olarak ele alınmaması gerektiğini

“paralojizm” tartışmaları üzerinden ele alır. Kant bu bağlamda üç temel paralojizm argümanı öne sürer.

“Birinci Paralojizm argümanında numenal kendiliğin a priori bir töz (substance) olduğunu göstermeye çalışır, benliğin doğası hakkındaki en temel rasyonalist tartışmayı ortaya koyduğunu iddia eder; "rasyonel psikolojinin bütün prosedürü bu paralojizm tarafından belirlenir. (...)İkinci Paralojizm argümanı olarak, rasyonalist girişim kendiliği basit olarak kurar. Leibniz, tözlerin basit olması gerektiğini, çünkü bileşik şeylerin var olmaları için parçalarına (birbirlerine) bağımlı olduğunu savunur. (...)Üçüncü Paralojizm argümanı tözlerin kalıcılığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Leibnizyen tözler bu karaktere sahiptir, çünkü doğal olarak varlıktan kurtulamazlar. Doğal olarak varlıktan kurtulabilselerdi, varlıkları için doğal düzene bağımlı olurlardı ve böylece töz olmak için gerekli olan bağımsızlıktan yoksun kalırlardı” (Pereboom, 1991: 362-363).

Bu üç argüman özneyi töz olarak kuran Leibniz felsefesi temelinde bir geleneğin yanlışlığını ifade eder. Buna karşı Kant, özneyi tözsel referans olarak kurmaz. Kant, ‘transandantal felsefe’ bağlamında ‘Saf Ben’in kuruluşunu bütün yetilerin taşıyıcısı ve sentetik birliğin temsil edildiği mekânın inşası olarak görür. Bu inşa, birleştiren, ayıran, bağlayan sentetik bir birliktir. Bu sentetik birlikte aklın teorik kullanımında üç temel transandantal yeti ortaya çıkar: hissetme, hayalgücü, düşünme (*Apperzeption*⁵). Bu noktada bunların bir yeti mi, yoksa bir yetinin işlevleri mi olduğu sorusunu sorabiliriz. Bu sorunun yanıtı için Kant’ın bir nesneyi düşünmek ile o nesneyi idrak etmek arasında yapmış olduğu ayrımı hatırlamak gerekir (Kant, 1998, &B146: 254). Bir nesneyi kavramlar aracılığıyla düşünür, görü aracılığıyla idrak ederiz (Kant, 1998, &B146: 254). Ne bir nesneyi düşünmek ne de o nesneyi idrak etmek kendi başına o nesnenin bilgisini verebilir. Bir nesnenin bilgisi ancak bu iki bileşen arasında bağlantı kurulmasıyla mümkündür. Kavram ile görü arasında birliği tesis eden hayalgücüdür. Bu bağlamda “hayalgücü, a priori bir sentezin yetisidir” (Kant, 1998, &A123: 240). “*Hissetme*, görüşleri ampirik olarak algıda temsil eder, *hayalgücü* çağrışımında (ve yeniden üretimde), *Apperzeption* ise bu yeniden üretilmiş temsillerinin kendilerine verilmiş olan görüşlerle özdeşliğin ampirik bilinçteki algıyı, dolayısıyla da tanınmayı temsil eder” (Kant, 1998, &A115: 236). Dolayısıyla bu üç kavram ancak ampirik olarak verili görüşlere uygulamada düşünülebilir. Ancak bunlar aynı zamanda “ampirik kullanımı mümkün kılan a priori unsurlar veya temellerdir” (Kant, 1998, &A115: 236). Bu üç kavram bir yetinin fonksiyonu olsaydı bu kavramların toplamı ya da fonksiyonel dayanağı bir yetiyi vermesi gerekirdi. Ancak bu kavramlar birbirine indirgenemez, birbirleri yerine kullanılamaz ve bunlar bir fonksiyonun

⁵ Kant’ın kullandığı *Apperzeption* fiili kimi zaman düşünme kimi zaman da tam algı olarak Türkçeye çevrilmiştir. Düşünme anlamında *Apperzeption* fiili daha önce Descartes tarafından kullanılmıştır. Ancak Descartes’de düşünme ontolojik bir işleve sahipken, Kant’ta transandantaldır. Düşünmenin transandantal işlevi, onun aşkın anlamını değil a priori koşullarını ifade eder.

sonucu değil kavramsal düşünme, sentetik birlik gibi fonksiyonların temelidir. Bu nedenle bu kavramlar, içlerinden fonksiyonların türetildiği yetilerdir. “Bu yetiler deneyimin *a posteriori* nesnelere [Gegenstand] tesis edilmesi ve matematiğin *a priori* nesnelere inşası, dolayısıyla da fenomenal bir dünya tasarımı için esastır. (...) bu üç yetinin daha basite indirilmesi söz konusu değildir” (Gözkan, 2018: 112-113).

Bu yetilere bağlı olarak geometri ve aritmetik nesnelere *a priori* inşasını mümkün kılan duyarlılığın apriori formları olan ‘mekan’ ve ‘zaman’ iken; ampirik olanın bilimini mümkün kılan da ‘kategoriler’dir. Bu bağlamda Kant, *SAE*'nde iki temel soru sorar. Birinci soru “Neyi Bilebilirim?” sorusudur. İkinci soru da “Ne Hakla?” sorusudur. *SAE*'daki “Transandantal Dedüksiyon” bölümü saf *a priori* kavramlar olan kategorilerin ne hakla deneyime uygulandığı ve deneyimi mümkün kıldığı sorusuna yanıt arar. Kategorilerin deneyimi kurmasında ‘Saf Ben’in birliğinin önemi nedir? Başka şekilde ifade edersek; ‘Saf Ben’in birliği olmasaydı, ‘fenomenal dünya’nın (deneyim dünyasının) bilgisi ve birliği mümkün olabilir miydi? ‘Saf Ben’in kurulumu Ben’in Ben-olmayanda temellenişi değil, Ben-olmayanın Ben’de temsil edilmesi ve temellenmesidir. Ben-olmayanın Ben’de temsil edilmesinde üç temel transandantal yeti ortaya çıkar. Eğer ‘Saf Ben’ kurulan bir şey ise bu kurma ediminin hangi fiille gerçekleştiğini belirtmek gerek. Bu fiilin ‘transandantal’ öğeler taşıdığını da söylememiz gerekmektedir. Bu da yetemez bu fiilin ‘Ne Hakla?’ ‘Saf Ben’i kurduğunu da açıklamak gerek. Kant’a göre ‘Saf Ben’i kuran fiil transandantal *Apperzeption* fiilidir. Ancak bu fiilin, “transandantal felsefedeki yeri açısından tikel olanı (görüşel karşılığı) sentezlemeye ve tesis etmeye yönelik bulunan kavrama yetisinin fiillerinden farklı olarak, tek ve parçaları itibarıyla bölünemez bir bütün olan “saf ben”i tesis eden sentetik bir fiil olduğunun ayırt edilmesi gerekir” (Gözkan, 2018: 116). Transandantal *Apperzeption*, hem deneyimin hem de deneyimin *a priori* koşullarını ifade eder.

Transandantal Felsefe Bağlamında ‘Saf Ben’

Transandantal felsefe bağlamında transandantal *Apperzeption* fiili nasıl bir düşünce fiilidir? Transandantal düşünce bağlamında transandantal *Apperzeption* fiili bir yanıla her türlü deneyimin ötesinde olan ve Kant’ın ifade ettiği şekliyle ‘Transandantal Özne = X’in (Kant, 1998, &A346: 414) düşünme fiilidir. Transandantal Özne=X, “basit ve içerik olarak kendisi için tamamen boş olan Ben temsilinden başka bir şey değildir; bunun bir kavram olduğu bile söylenemez, fakat her kavrama eşlik eden salt bir bilinçtir” (Kant, 1998, &A346: 414). ‘Saf Ben’, “kendisi her türlü deneyim olanağının ötesinde olan “transandantal özne=X’in icra ettiği

bir fiil sonucunda ortaya çıkmaktadır” (Gözkan, 2018: 117). Bu fiil vasıtasıyla ‘Saf Ben’ hem ‘transandantal ideal’ olana birlik vermektedir, hem de kendini idrak ederek transandantal düşünce yoluyla, kendisinde kendisini bir birlik olarak temsil etmektedir. “Transandantal ideal olanın bir birlik içinde tutulması, “saf ben”in kendinde-şeyden etki alabilecek durumda olması demektir” (Gözkan, 2018:117). Sonuç olarak, ‘Saf Ben’ hem kendinde şeyden etki almaktadır, hem de deneyimi mümkün kılan fillerin ve yetilerin birliğini temsil eder. Öte yandan ‘Saf Ben’ her iki alanın da birliğini, eş deyişle hem deneyim dünyasından gelen duyuların birliğini hem de bu birliği sağlayan ama deneyimden gelmeyen duyarlılığın a priori formları olan mekân ve zamanın ve anlığın kategorilerinin birliğinin mekânıdır. ‘Saf Ben’ kendini bu mekânda “Transandantal *Apperzeption*” fiilinin ‘düşünüyorum’ (Kant, 2018, &B131: 246) temsili ile temsil eder (Kant, 2018, &136: 248).

‘Saf Ben’in mekanı bir temsil mekanıdır. Bu temsil, hem transandantal idealin birliğini hem de deneyimi mümkün kılan ‘Saf Ben’in sentetik birliğini ifade eder. Transandantal idealin tesis edilmesi tamamen ‘Saf Ben’e bağlıdır. Bu bağlamda ‘Saf Ben’in kurulumu deneyimin ortaya çıkması için önceliklidir. Ancak bu öncelik zamansal değil, mantıksal bir önceliktir. Bu mantıksal öncelikte ‘Saf Ben’, temel yetiler (Hissetme, Hayalgücü, Düşünme (*Apperzeption*)) aracılığıyla tesis edilir. Bu üç yeti, birbirine indirgenemeyen ve daha geriye götürülemeyen üç temel basit yetidir. Hissetme yetisinin formlarının birliğini, transandantal *Apperzeption* fiili sağlar. “Kategorilerin birliğinin zemini olan *apperzeptionun* kendisi yine aynı kategorilerle kavranamaz” (Temizkan, 2019: 17). Burada ifade edilen ve ‘Saf Ben’ mekânında temsil edilen iki tür birlik vardır. Birincisi, deneyimden gelmeyen ancak deneyimi mümkün kılan transandantal idealin birliğidir. İkincisi de deneyimden gelen verilerin birliğini temsil eden, fenomenal alanın birliğidir. Birbirinden farklı olan bu iki birliği temsil eden de ‘Saf Ben’dir. Kant’a göre temel olarak bilgi, “tasarımların birbirleriyle karşılaştırıldığı ve birbirlerine bağlandığı bir bütündür” (Kant, 1998, &A97: 228). Burada ifade edilen ‘bütün’ ya da ‘sentetik birlik’, iki farklı şeyin (görü-kavram) birleşerek, birleşen iki şeyden farklı bir şeyin oluşturulmasıdır. “Birlik, çeşitliliğin sentetik birliğinin temsidir” (Kant, 1998, &B131: 246). Sentetik birliğin koşulu ‘Ben’in birliğidir. ‘Ben’in birliğinin koşulu da bütün eylemlerime eşlik eden *düşünüyorum (I think)* tasarımı, yani öz-bilinç ve saf *Apperzeption* fiilidir.

“Düşünüyorum, tüm temsillerime eşlik edebilmelidir; çünkü aksi takdirde bende hiç düşünülemez bir şey temsil edilirdi. Bu da her ne kadar istesem de temsilin ya imkânsız olacağını ya da en azından benim için hiçbir şey olmayacağını söylemektir.(...) Ama bu temsil bir kendiliğindenlik edimidir, yani duyarlılığa ait olarak görülemez. Onu *ampirik* olandan ya da aynı zamanda *kökensel Apperzeption’dan* ayırt etmek için *saf Apperzeption* olarak

adlandırıyorum, çünkü bu düşündüğüm temsili ürettiği için tüm diğerlerine eşlik etmesi gereken özbilinçtir” (Kant, 2018, &B132: 246).

‘Saf Ben’, bu birliği nasıl kurmaktadır? Eş deyişle, ‘Saf Ben’, dünyayı nasıl bir arada tutmaktadır? Bu birliği üç aşamada ifade edebiliriz. Birinci aşamada, *SAE*’nin “Transandantal Estetik” bölümünde ele alınan duyarlılığın *a priori* formu olan *mekan-zaman* formlarıdır. Mekan ve zaman ayrışmamış bir manifoldtur (Gözkan, 2018: 118-119). Her görü kendi içinde ayrışmamış bir çeşitlilik barındırır. Çeşitlilik, zaman içindeki en küçük bölüm olan anlar arasında gerçekleşir.

“Ne kadar küçük olursa olsun, herhangi bir izi⁶ düşüncede çizmeden, yani tüm parçalarını tek bir noktadan art arda üretmeden ve böylece ilk önce bu sezgiyi çizmeden kendi kendime hiçbir sırayı temsil edemem. (...) Bence burada yalnızca bir andan diğerine art arda ilerleme, içinde zamanın tüm bölümleri ve bunların eklenmesi yoluyla sonunda belirli bir zaman büyüklüğü üretilir” (Kant, 1998, &A162-163: 287-288).

Ancak her görü birbiri ardına akan izlerde zamanı ayırt etmezse ayrışmış çokluk kurulamaz. Çeşitliliğin zaman kalıbına dökülmesi (“an”lardan oluşan belirli bir zaman diliminin üretilmesi) ayrışmış çeşitliliği doğuruyor. Ayrışmamış çeşitliliğin “an” vasıtasıyla ayrıştırılması, çeşitliliğin zaman “an”larına dökülmesi (bir kalıba dökülmesi gibi) tek tek bir an diğer tek bir andan (ilkece tüm diğer tek anlardan) ayrışıyorsa, bu bütün “tek anların” üzerinde “iz” tutacağı, yer alacağı görü bütünü (zaman manifold) gerektirir. Öte yandan Kant’a göre hatırlamanın koşulu zamandır. Zaman içindeki anların üzerindeki izin sıralanması ve birbirinden ayrılması, yani birini diğerinden ayırmanın yolu o izin kendisiyle özdeş olmasıdır.

“Transandantal estetikte o hâlde, anlama yetisinin kavramları aracılığıyla düşündüğü her şeyi ayırarak duyusallığı yalıtacağız. İkinci olarak, duyusallıktan da duyuma ait olan her şeyi ayıracağız ki, duyusallığın *a priori* olarak temin edebileceği, saf görüden ve görünüşlerin yalnızca saf formundan başka geriye hiçbir şey kalmassın. Bu araştırmada (...) *a priori* bilginin ilkeleri olarak duyusal görünümün iki saf formu, yani mekan ve zaman bulunacaktır” (Kant, 1998, &A22: 157).

İkinci aşama *SAE*’nin “Transandantal Mantık” bölümünde ele alınan *kategoriler* vasıtasıyla gerçekleşir. Üçüncü aşama da “Transandantal Dedüksiyon” bölümünde ele alınmaktadır. Bu bölümde daha önceki bölümlerde kullanılan analitik yöntem yerini sentetik yönteme bırakır. ‘Saf Ben’in kurulumunda üç temel yetinin rolü ele alınır. Birinci aşama ‘hissetme yetisi’, ikinci aşama ‘anlama yetisi’ düzeyidir. Üçüncü aşamada da diğer iki aşamayı de mantıksal olarak önceleyen ‘Saf Ben’in birliğidir. ‘Saf Ben’in birliği, deneyim dünyasının

⁶ “İz” terimi metinde geçen “line” teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır. Line terimi Türkçeye çizgi, sıra olarak da çevrilmektedir. Fakat burada “iz” terimini tercih etmemin nedeni anların düşüncede iz bırakarak ard arda sıralanmış olduğunu vurgulamaktır. Kant’a göre mekân ve zamanda en basit temsillerin dahi ortaya çıkmasının koşulu temsil etmem gereken şeyin düşüncemde iz bırakması ve onları yeniden üretilmemidir (Ayr. Bil. İçin bkz. Kant, 1998, &A102: 230).

birliğini mantıksal olarak önceler. Bu üç yeti arasında özellikle düşünme fiili olan *Apperzeption* fiili sentetik birliğin kurulumu açısından merkezi bir öneme sahiptir.

Yukarda ifade ettiğimiz üç aşamayı kısaca ifade edecek olursak birinci aşamada deneyim dünyasından gelen 'şey'lerin mekân-zaman *a priori* formlarıyla 'Ben' mekânına taşınır. Kant için 'mekan', 'kendinde şey'in ilk temsilini mümkün kılan dış duyumdur. Ancak mekânın kendisi dış duyumdan türetilen bir kavram değildir. Tam aksine, dış duyunun ardardalığını değil de, yan yanallığını mümkün kılan *a priori* formudur. "Buna göre mekan tasarımı dışsal görüngünün ilişkilerinden deneyim yoluyla ödünç alınamaz; tersine, bu dış deneyimin kendisi ilkin ancak sözü edilen tasarım yoluyla olanaklıdır" (Kant, 2019, &B38: 53). O halde mekân, dış duyunun temelinde yatan *a priori* formudur. Biz mekânı kendi dışımızda bir gerçekliği olan ve kendi dışımızda cereyan edenler arası ilişkilerin zemini değil, bizim dışımızdaki 'şey'lerin temsilinin *a priori* zemini olarak ele alabiliriz. Bu durumda nesne, 'Saf Ben'in dışında tesis edilen bir 'şey' değil, 'Saf Ben'de tesis edilen bir temsildir.

SAE'de ele alınan 'Transandantal Estetik'in ikinci kısmı, duyarlığın *a priori* formu olan 'zaman' kavramının metafizik temellendirmesiyle ilgilidir. Zaman da mekan gibi deneyimden türetilen bir kavram değildir. Mekân tasarımı dış duyunun *a priori* formu iken, zaman tasarımı iç duyunun *a priori* formudur. Zaman, *a priori* olmasaydı duyusalılıkta eş zamanlılığı ve ardaşıklığı tesis edemezdik. O halde mekân, dış duyunun yan yanallığını tesis ederken; zaman, iç duyunun ardardalığını tesis etmektedir. Mekânsal olarak algıladığımız 'şey'lerin ardardalığını mümkün kılan ve bir arada tutan zamandır. Eş zamanlılık ardaşıklık değildir. Ardaşıklık farklı zaman anlarının ardardalığıdır. Bu anların birliğini ve bu anların mekândaki temsillerinin birliğini sağlayan zamandır. Bu nedenle zaman hem duyarlığın *a priori* koşulu hem de iç duyunun ardardalığının koşuludur. Bu koşul bir şeyin hem birliğini hem de değişimini, yani bir 'şey'den başka bir 'şey' olma zeminini ifade eder. Böylece, "(...) değişim kavramı, onunla birlikte devim kavramı (yer değişimi olarak) yalnızca zaman tasarımı yoluyla ve onda olanaklıdır, öyle ki bu tasarım bir *a priori* (iç) sezgi olmasaydı, ne olursa olsun hiçbir kavram bir değişim olanağını" (Kant, 2019, &B49: 65) vermezdi. Dolayısıyla zaman, şeylerin kendilerine bağlı olarak temellenen ve belirlenen bir kavram değil, tüm deneyimin ve değişimin *a priori* koşuludur. Deneyimin bütün imkânlarını soyutlarsak, bu soyutlamanın sonucunda bütün soyutlamaları mümkün kılan fakat soyutlamanın nesnesi olmadan elimizde kalacak olan şey 'zaman'dır. Mekân ve zaman, deneyimden türetilmeyen, fakat her türlü deneyimin ve temsilin *a priori* koşuludur. Sonuç olarak 'Saf Ben', 'kendinde şey'i, 'kendine şey' olarak bilmez. 'Saf Ben', 'Kendinde şey'i mekân-zaman *a priori* formları aracılığıyla kendi temsil

'mekân'ına taşıyarak bilinebilir kılar. İlk olarak, 'Kendinde Şey'in 'Ben' mekânına taşınmasını mümkün kılan mekân ve zamandır. O halde mekân ve zaman, bilgiyi mümkün kılan bilme sürecinin birinci basamağını temsil eden "iki bilgi kaynağıdır ki çeşitli sentetik bilgiler bunlardan *a priori* türetilir" (Kant, 2019, &B56: 68). Öte yandan bu *a priori* öğeler sadece bilgiyi mümkün kılan değil, aynı zamanda "Neyi bilebilirim?" sorusunu yanıtlayabilme imkânını da bize sağlar. Eş deyişle, bilginin sınırını çizebilmemizi mümkün kılan bir koşuldur.

"Mekân ve zaman, birlikte alındıklarında, tüm duyuşsal sezginin arı biçimleridir ve böylece *a priori* sentetik önermeleri olanaklı kılarlar. Ama bu *a priori* bilgi kaynakları, yalnızca duyarlılığın koşulları olmakla, kendi sınırlarını da belirlemiş olurlar; başka bir deyişle, nesnelere ancak bunlar görüngüler olarak görülebildikleri ölçüde uygulanabilir, ama kendilerinde şeyleri sunmazlar. Bu geçerliliklerinin biricik alanıdır ve eğer bunun ötesine geçilecek olursa nesnel hiçbir kullanımları olanaklı değildir."(Kant, 2019, &B56: 68).

Transandantal felsefe bağlamında, duyuşsal dünyanın (fenomenal alanın) birliğini kurmanın ikinci aşaması temsillerin kurulmasıdır. Temsiller, '*kategoriler*' vasıtasıyla kurulur. Mekân ve zaman *a priori* formlarıyla başlayan temsil etme işlemi kategoriler, hayalgücü ve düşünme (*Apperzeption*) ile tamamlanır. Mekân-zaman duyarlılığın saf kavramları iken kategoriler anlığın saf kavramlarıdır. Olanaklı tecrübenin *a priori* koşulları ise mekân-zaman ve kategorilerdir. Kategoriler *a priori* olmaları itibariyle deneyimle ya da tezahürle herhangi bir paylaşımları yoktur. "O halde nasıl oluyor da kategoriler ile tezahürler arasında bir ilişki kurulabilmektedir. Kant'a göre bu ilişki şemalarla kurulur. Bir kavramın şeması o kavramın altına düşecek olan nesneyi hayal etmemizi sağlayan kalıplardır" (Koç, 2013: 51). Hayalgücü, hem öznenin kem de nesnenin birliğinin temsilinde rol oynar. Duyarlılığın ve anlığın saf kavramları deneyimin temsillerini 'Saf Ben' mekânında oluşturmak için ilk iki aşamayı oluşturur. Ancak bu temsillerin bilgi düzeyine taşınması için bu temsillerin bir birliğe kavuşturulması gerekir. Bu birliği sağlayacak olan hayalgücü yetisidir. Hayalgücü aracılığıyla hissetme yetisinden gelen malzemeler canlandırılır ve senteze kavuşturulur. Dolayısıyla hayalgücü, görü ile kavram arasındaki ilişkiyi sağlayarak, sentezleyerek 'yargının' ortaya çıkma imkânını sağlar. Böylece gelen malzeme bu şekilde '*idrak*' edilmiş olur. Kant bu işlemi hayalgücünün yeniden-üretici faaliyeti olarak tanımlar (Kant, 1998, &B 152: 256,257). Kant bu noktada çok önemli bir ayırım yapar. Kant'a göre bir nesneyi düşünmek ile o nesneyi idrak etmek birbirinden başka şeylerdir. Bir nesneyi *kategoriler* aracılığıyla düşünürüz fakat hayalgücü yetisinin görüleri canlandırması ve sentezlemesi aracılığıyla idrak ederiz. "Bir nesneyi düşünebilmem, ancak onu zihnimde kurabilmemle olanaklı olmaktadır. Nesneyi kurmam, ona kendi bilincimin birliğini vermem, onu bilincimin koşullarına tabi kılabilmemle olanaklı olmaktadır" (Temizkan, 2019: 12).

Bilginin Kuruluş Aşamaları

Bir şeyi düşünme ile o şeyi idrak etmek arasındaki ayrıma dayanarak (Kant, 1998, &B146: 254), bir nesnenin bilgisini elde etmek için kategorilerin (düşünmek) ya da hayalgücünün (idrak etmek) tek başına yeterli olup olmayacağını sorabiliriz. Kant'a göre kategorilerle (kavramlarla) beraber düşünülen nesnenin görü alanında bir karşılığının olması gerekir. Görü, kavrama; hissetme yetisi de düşünceye indirgenemez. Platon'dan beri duyusallık hep yanılmanın kaynağıdır. Dolayısıyla Platon'a göre duyusallık aşıldığı zaman, düşüncenin hâkimiyet alanına geçildiği zaman ve hatta zamanı da aşabildiğimiz zaman kesin bilgiye ulaşabiliriz. Bu kabule göre hissetme ve düşünme arasında hiyerarşik bir ilişki kurulur. Fakat Kant, görü ile kavram, düşünme ile hissetme arasında birbirine indirgenemeyen ve birini diğerinin altına yerleştiremeyeceğimiz bir birlik ilişkisi tesis eder. Bu, Kant'ı kendisinden önceki bütün felsefe tarihinden farkını ortaya koyar. Çünkü Kant'a göre kesin bilgiyi mümkün kılan *a priori* formlardır. Bu bağlamda, hissetme hissetmedir; düşünme de düşünmedir. Hissetmenin kendi *a priori* formları vardır; düşünmenin de kendi *a priori* formları vardır. Bilginin tesis edilmesi ancak düşünme ve hissetme yetisinin birliğinin tesis edilmesiyle mümkündür.

O halde 'Saf Ben' mekânında tesis edilen, temsil edilen nesnenin bilgisinden bahsedebilmem için iki koşul vardır: Birincisi, o nesneyi kategoriler (kavramlar) vasıtasıyla düşünmedir. İkincisi, bu düşüncenin görü alanında bir karşılığının olmasıdır. Bu iki koşul sağlandıktan sonra yargı fiili olan *Apperzeption* aracılığıyla bu iki ögenin kendi içindeki birliği sağlanır. "Kategoriler ise, nesneyi kurabilmem için saf manifoldu farklı sentezleme biçimlerinin birliği olarak kategoriler var. Kategorilerin birliği de apperceptionun birliğinden geliyor. Nesneyi kuran birlik, kategorileri de kuran birliktir ve o da apperceptionun birliğidir" (Çitil, 2013-2014: 126). Peki kendi içinde birliğe kavuşmuş bu iki asli öge arasında nasıl bağlantı kurulmaktadır? Kant'a göre bu iki asli öge arasında ilişkiyi sağlayan hayalgücüdür. Kant, yine yaptığı ayrımlara bir ayrım daha katıyor. Bu noktada Kant, hayalgücü ile hayalgücünün yeniden-üretici faaliyeti arasında bir ayrım yapmaktadır. Bu ayrıma göre hayalgücü, "hissetme yoluyla edinilen temsillerin canlandırılması, onların birbirlerine bağlanması ve kavrama yetisinin saf kavramları altına getirerek yargı filinde nesne olarak tutulmalarını sağlayan bu işleviyle hissetme ile düşünme yetileri arasında durur ve onları

birbirine bağlar” (Gözkan, 2018: 122). Buna karşılık hayalgücünün yeniden-üretici faaliyeti ise “görü ile kavram arasındadır; burada yeniden üretimin anlamı, zaman manifoldunda iz bırakanların canlandırılması ve kavramla sabitlenmesidir. Bu faaliyet, tekil duyuşsal temsillerin canlandırılması ve yargıda bir nesne olarak birlik içinde tutulmasıdır” (Gözkan, 2018: 122).

Özetlersek, hayalgücü yetisi nesne ile o nesnenin görüdeki karşılığını bir arada tutar. Böylece hayalgücü, düşünme yetisi ile hissetme yetisi arasındaki ilişkiyi kurmuş olur. Hayalgücünün yeniden-üretici faaliyeti ise kavram ile görüyü bir arada tutar. Bu bağlamda Descartes'in iki alan arasında kuramadığı bağlantıyı Kant, hayalgücünün yeniden-üretici faaliyeti vasıtasıyla kurmayı başarır. Bilindiği üzere Descartes'in Kartezyen felsefesinde iki tözün (özne-nesne) unsurlarında hiçbir ortaklık olmadığından dolayı doğrudan temas edilemiyordu. Descartes'te bu iki töz arasında ilişki bir problem olarak kalmıştır. Çünkü bu iki töz arasında herhangi bir ortak nokta olmadığından aralarında bir bağlantı kurulamıyordu. Descartes sonrası felsefe için bu bağlantıyı kurmak aynı zamanda Descartes felsefesindeki 'kartezyen düalizm' problemlerinden birini aşmaktır.

Kant, hayalgücü ile '*transandantal hayalgücü*' ayrımı yapar. Bu ayrımın arkasında zamana bağlı olan kavramlar (deneyimin kavramları-ampirik kavramlar) ile zamana bağlı olmayan kavramlar (kategoriler) ayrımı vardır. Öte yandan Kant'a göre zamana bağlı olmayan hiçbir düşünme faaliyetinin bilgi değeri yoktur. Bu durumda zamansız olan kavramların zamanla olan ilişkisinin de kurulması gerekmektedir. Kant, bu ilişkiyi, yani 'zamana' bağlı olmayan kavramların 'zamanla' ilişkilendirme işlemini *SAE*'de “Anlama Yetisinin Saf Kavramlarının Şematizmi Üzerine” adlı bölümde ayrıntılı olarak ele alır (Kant, 1998, &B 176-187: 271-277). “Özetle, transandantal hayalgücünün ürünü olan şematizm, genelde nesnenin ve bilgisinin tesisi sürecinde “zamansız” kavramların zamandaki sürekliliğini sağlamak işlevini görmektedir. (...) Başka bir deyişle hayalgücü kavramları zamansallaştırmaktadır; transandantal şemalar, kategorilerin zamansallaştırılmış halidir” (Gözkan, 2018: 122).

Kavrama yetisi, düşünme yetisinin duyuşsal görümlere ve deneyimin ortaya çıkmasına dönük bir faaliyettir. Kant'a göre kavrama yetisinin bütün temsil fiilleri yargılara dönüştürülebilir. Çünkü kavrama yetisinin fiilleri düşünme temsilleridir. Yargı, bu temsillerin birliğidir. Düşünme de, temsillerin birliği olan yargılar ile temsillerin kendileri arasındaki ilişkinin kurulmasıdır. Düşünme, yargı ile temsillerin ilişkisini deneyimi mümkün kılarak kurmasıyla birlikte; bu ilişkiyi ve deneyimi sağlayan mekânı da tesis eder. Bu mekân, sadece temsilleri temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda temsillerin birliğini de ifade eder. Ancak bu

birliğin kurulması deneyime dayanmaz. Bu birliğin sağlanması daha farklı bir düşünme fiilini gerektirir. Bu düşünme fiili transandantal idealin de birliğini sağlayan '*Transandantal Apperzeption*' düşünme fiilidir. Bu fiil 'Saf Ben' mekânını tesis ederek, bu mekânda tesis edilen nesnenin düşünülmesi, idrak edilmesi ve yargıya dönüştürülerek bilgi haline gelmesini sağlamaktadır. Bir şeyin ne olduğunu bilmek demek o şeyin üzerinde Ben'in damgasını vurması ve o damgayı birlik, bütünlük içinde görmesi ve yargıya dönüştürmesi demektir. Bu bağlamda '*düşünüyorum*' fiili ile 'Saf Ben' mekânının tesis edilmesi arasındaki ilişki daha açık hale gelir.

'Saf Ben'in kurulumu duyarlığın *a priori* formları olan mekâna-zamana ve anlığın kategorilerine birlik veren bir düşünme fiili olan *Apperzeption* ve bu fiilin hayalgücü vasıtasıyla canlandırılması ile mümkündür. Burada ifade edilen 'canlandırma' 'Saf Ben'in '*düşünüyorum*' fiili ile *hayalgücü* vasıtasıyla kendini kendinde temsil etmesi anlamına gelmektedir. 'Saf Ben'in hissetme yetisinden hiçbir malzeme gelmeden, saf bir düşünme fiili ile kendini kendinde temsil etmesini sağlayan '*transandantal Apperzeption*' fiilidir. Kant bu saf temsili '*düşünüyorum*' olarak adlandırmaktadır. "Ben düşünüyorum" fiilinin saf temsili "transandantal özne =X" in temsili değil, 'Saf Ben' mekânının temsilidir. Çünkü bu temsil kendinde şeyin kendindeki halinin temsili değil, sadece var olduğumun temsilidir. Dolayısıyla bu var olduğumun temsili görü değil sadece bir düşünmedir (Kant, 1998, &B 157: 259). Fakat bu düşünmede, "varoluşumun[existence] belirlenimi, onda benim birleştirdiğim (combine) çoklunun iç görüde verildiği özel tarza/yola uygun olarak, yani yalnızca iç duyunun formuyla örtüşerek oluşur/ortaya çıkar ve bu nedenle kendimin olduğum gibinin bilgisini değil, yalnızca kendime görüdüğümün bilgisini taşıırım" (Kant, 1998, &B 157-158: 259,260). 'Ben düşünüyorum' fiili olan 'Transandantal Apperzeption' fiili vasıtasıyla 'Saf Ben', kendini kendinde temsil edebilir ancak kendini nesne olarak bilemez. Bu temsilin 'Saf Ben'in temsili olmasını sağlayan, temsilin 'Saf Ben' mekânında gerçekleşmesidir. Bu temsilin düşüncesinden söz edilebilir ancak idrakinden söz edilemez. Çünkü bu temsil düşünen öznenin görü alanındaki bir temsili değil, kendinin bilincinde olan ve 'düşünüyorum' fiiline eşlik eden düşünsel bir temsildir. Bu temsilin görü değil de düşünce olmasının nedeni Apperzeption ve Transandantal Apperzeption fiilinin mekân, zaman ve kategorilerle olan ilişkisidir. "Apperzeption bir görü değildir, yani mekân ve zaman koşullarına zeminsel bakımdan öncelikli olan bir fiildir ve ancak bu fiil yoluyla hissetme yetisinin birliğinden ve faaliyetinden söz edilebilir" (Gözkan, 2018: 131). Transandantal Apperzeption fiiline gelince; bu fiil, "kategorilere tabi olan bir fiil düşünme fiili değildir; çünkü bu fiil aracılığıyla kategorilerin faal hale gelmeleri mümkün oluyor. (...) bu fiilin birliğinin

bilinci olarak adlandırılan “saf ben”in kendisi bir mevcudiyet değil, ama kurulan, tesis edilen bir “mekan” (Gözkan, 2018: 131-131).

Sonuç

Kant'ta nesne, görü ile kavramın hayalgücü aracılığıyla birleşmesi sonucunda ‘Saf Ben’ mekânında kurulur. Bu durumda nesne, sentetik bir birlik olmak durumundadır. Yargı, bu birliğin bilgisini içerir. Fakat birden çok nesnenin olduğunu kabul etmek ve her bir nesneyi diğer bir nesneden ayırt etmek gerekir. Nesnelere hem birbirinden ayıran hem de bir arada tutan bilinçtir. Olanaklı her tecrübenin a priori koşulu aynı zamanda olanaklı nesnenin de a priori koşuludur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bunlar mekân, zaman ve kategorilerdir. Yargı fiilinin de koşulu ‘Ben’de imkân olarak bulunmasıdır. Bu imkân öz-bilinçtir. ‘Saf Ben’in kuruluşu da nesnenin kuruluşu gibi sentetiktir. ‘Saf Ben’in sentetik olduğunu söylemek iki sonuç doğurmuştur. Birincisi, Descartes felsefesindeki töz merkezli öznenin; ikincisi de Platon felsefesindeki hatırlamanın hafıza temelli olduğunun reddidir. Kant’a göre hatırlama, hafızayla değil hayalgücüyle ilgilidir. Hayalgücünün, sentetik birliğin kurucu ögesi olması öznenin sentetik birliğine eşlik eden nesnenin sentetik birliğini ifade eder. O halde öznenin sentetik birliğinin değişimi de nesnenin sentetik birliğinin değişimini ifade edecektir. Bu bağlamda Kant’a göre öznenin sentetik birliğine eşlik eden ‘düşünüyorum’ fiilinin aşamaları görü ile kavramın hayalgücü vasıtasıyla sentezlenmesi sonucunda kurulan nesnenin de sentetik birliğinin aşamalarını ifade eder. Bu birliği icra ve idrak eden özne ‘Ampirik Özne’dir.

Ampirik Öznenin (*Ampirik Apperzeption*) ortaya koyduğu yargı, görü ve kavramın birliğinde tesis edilen nesnenin bilgisini içerir. Ampirik öznenin sentetik birliğini temsil eden yargı ‘ampirik yargı’dır. Öte yandan ‘Saf Ben’in iki bileşeni vardır. Birincisi, ampirik gerçekliktir. Ampirik gerçekliği mümkün kılan da mekân-zamandır. İkincisi de anlığın saf kavramları olan kategorilerdir. Bu iki bileşen “yaratıcı hayalgücü” (productive imagination) vasıtasıyla sentezlenir. Bu sentez ‘Saf Ben’in varlığının belirlenimini ifade eder. ‘Saf Ben’in belirlenimini ifade eden fiil de ‘düşünüyorum’ fiilidir. Düşünüyorum fiilinin sentetik birliğini temsil eden mekân da ‘Saf Ben’in kurulumudur. ‘Saf Ben’ mekânı, *Ampirik Apperzeption* fiiliyle değil *Apperzeption* fiiliyle kurulur. *Apperzeption*, Ben’in birliğini tesis ettiği için ve bu birlikte aynı zamanda nesnenin de birliği tesis edildiği için akan zamanın birliğini kuşatıp korur. Bu anlamda *Apperzeption*, zamana bağlı olmayan zamanı kuşatan tamalgıdır. “Tamalgı, deneyimin diğer temel iki koşulunun üstünde yer alan birlik vermenin bilincidir. (...) Kant tamalgıyı empirik ve saf olmak üzere ikiye ayırır. Empirik bilinç, ki Kant buna

apprehension/ayırimsama adını verir, algılara ilişkin bilinçtir” (Güvenç, 2016: 6). Bu bağlamda birinci aşamada ‘Ampirik Özne’ tesis edilirken ifade edilen zaman ile; ikinci aşamada ‘Saf Ben’ tesis edilirken ifade edilen zaman aynı zaman değildir.

Toparlarsak; birinci aşamada “Ampirik Özne”nin sentetik birliği kurulur. Bu sentetik birliği sağlayan şey “ampirik yargı”dır. Ampirik yargı, görü ve kavramın (ampirik kavram) hayalgücü vasıtasıyla birleşmesi sonucunda kurulan nesneyi ifade eder. İkinci aşamada ‘Saf Ben’in sentetik birliği kurulur. Bu sentetik birliği sağlayan şey *Apperzeption* fiilidir. Bu sentetik birliğin tasarımı ‘düşünüyorum’ (I think) fiilinin tasarımıdır. Sürekli değişen ‘Ampirik Ben’in arkasında zamana bağlı olmayan ve değişmeyen ‘Saf Ben’ zemini, mekânı vardır. Üçüncü aşama da “Transandantal Özne=X”i ifade eder. Transandantal Özne=X’in icra ettiği fiil ise ‘*Transandantal Apperzeption*’ fiilidir. *Transandantal Apperzeption* fiili ‘*Transandantal ideal*’in birliğini sağlar. “Transandantal Özne=X”, *Transandantal Apperzeption* fiili ile bilmeye yöneldiği nesnenin bileşenleri de ‘Transandantal İdeal’ ve ‘Düşünme’dir. Bu iki bileşeni bir araya getiren ise “hayalgücünün sentetik birliği”dir. Bu iki bileşenin ilişkisinden ‘Transandantal Nesne’ temellenir. Transandantal nesnenin hiçbir ontolojik dayanağı yoktur. Bu, ‘Ben’de nesne olarak açılabilme imkânı olanın genel bir adıdır. “Tüm tasarımların, tasarımlar olarak, nesnelere vardır, ve kendileri de yine başka tasarımların nesnelere olabilirler. Görüngüler bize dolaysızca verilebilecek biricik nesnelere, ve onlarda dolaysızca nesne ile ilişkili olan ise sezgi olarak adlandırılır. Ama bu görüngüler kendilerinde şeylere değildirler; tersine, yalnızca tasarımlardır”(Kant, 2019, &A109: 110). Sonuç olarak ‘Ampirik Ben’in birliğini, ‘Saf Ben’ sağlamaktadır. ‘Saf Ben’in birliğinin zeminini de ‘Transandantal Özne=X’ temsil etmektedir.

Kant, transandantal felsefe bağlamında üç özne tasavvuru ortaya koyar. Bunlardan ilki ‘Ampirik Özne’dir. İkincisi ‘Saf Ben’dir. Üçüncüsü de artık kendisinin temsili olmayan “Transandantal Özne=X”dir. Kant bu ‘üç özne’⁷ tasavvuruna paralel olarak üç psikolojik tutum tasnif eder. Buna göre Ampirik Özne’nin temel aldığı psikoloji ‘Ampirik Psikoloji’dir. “Kant’ın ‘Rasyonel Psikoloji’ adını verdiği öğretisi, aslında Descartes’in *cogito* argümanını temel çerçeve olarak kabul ederek benliğin mahiyetine ilişkin bilgiyi salt ‘Düşünüyorum’ (*I think*) önermesinden çıkarmaya çalışan bir öğretimdir” (Yalçın, 2006: 100). Karl Ameriks’e göre Kantı’nın ampirik ve rasyonel psikoloji argümanı, ‘düşünüyorum’ temel önermesine dayandığı için, bir noktada birbirleriyle uyumdadır. Fakat ampirik psikoloji bu önermenin sezgisel doğasını vurgularken; rasyonel psikoloji çeşitli ‘transandantal’ yüklemlemlerle ilişkisi bağlamında

⁷ Kant üç özne tasavvuru ortaya koysa da bilgi söz konusu olduğunda bu üç öznenin temsil ettiği bilinç durumunun tek bir öz-bilince ait olması gerektiğini vurgular (Ayr. Bil. İçin bkz. Kant, 1998, &A117: 237).

terimlerle araştırır. Dolayısıyla, ampirik psikoloji belirli bir benlikten başlamaya odaklanırken, rasyonel psikoloji genel olarak konularla ilgili iddialara odaklanır.⁸ Kant'ın bu iki psikolojik argümana karşı tutumu nedir? Kant bu iki psikolojik tutumu da küçümsemektedir. Buna karşılık, "Transandantal Özne=X" in temel aldığı psikolojiyi de 'Transandantal Psikoloji' olarak adlandırılabilir.

Kant'a göre ampirik psikolojinin ilgisinin ampirik Apperzeption (ampirik bilinç) temelli olduğu için koşulsuzu yakalayamaz. "Ampirik bilinç, bütün tasarımlar için zorunlu olsa da, kendi içinde düzenden yoksundur. Bunun nedeni, bilinci olduğu nesnenin temsillerini salt kendi çağrışım yasalarına göre bağlamasıdır" (Temizkan, 2019: 20). Bu nedenle Kant, bu etkinliği sürekli değişen ve bu nedenle herhangi bir bilgi değeri taşımayan bir etkinlik olarak görür. Buna karşılık rasyonel psikoloji de "ruhun yalın, ölümsüz, töz olduğuna dair kanıtlamaları, ortak bir temel problemden dolayı geçersizdir" (Temizkan, 2019: 27). Bu karşılaştırmaya rağmen Strawson, Kant'ı şu noktada eleştirmektedir. "Kant'ın Transandantal Psikoloji olarak adlandırılabilir şeyeye dair damgasının –ki ampirik olandan açıkça ayırt edilir- neden Rasyonel Psikoloji üzerine getirdiği aynı kısıtlama altında görülmediği açık değildir. Bu ve diğer zorluklar bizi eleştirel felsefenin ilkelerini yeniden yorumlamaya ya da kurmaya teşvik edebilir" (Strawson'dan aktaran Pereboom, 1991: 358). Bu teşvik sadece Kant'ı değil, Kant ile beraber Kant'ın mirasıyla felsefeyi de yeniden düşünmeyi beraberinde getirir. Bu düşünce dünyasının en önemli örneklerinden birisi de Fichte ve Hegel olmuştur. Fichte, felsefenin ilk ilkesi olarak belirlediği 'Ben' düşüncesini Kant'ın transandantal felsefesinden hareketle yeni bir yol açmıştır.

Kaynakça

- Ameriks, Karl (1982), *Kant's Theory of Mind: An Analysis of Paralogisms of Pure Reason*, Oxford: Clarendon Press.
- Cevizci, Ahmet (2015), *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, Gillies (2007), *Kant Üzerine Dört Ders*, çev. Ulus Baker, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Gözkan, Bülent (2018), "Saf Aklın Eleştirisi'nde "Ben" in Kuruluşu", *Kant'ın Şemsiyesi: Kant'ın Teorik Felsefesi Üzerine Yazılar*, Yapı Kredi Yayınları, s. 111-133, İstanbul.

---

⁸ Ayr. Bil. İçin bakz. Ameriks, Karl (1982), *Kant's Theory of Mind: An Analysis of Paralogisms of Pure Reason*, "Preface to the Second Edition", Oxford: Clarendon Press, p. XXXIV.

Güneş, Mehmet (17 Nisan 2016), "Kant'ta Apperzeption Kavramı", *Felsefe Arkivi*, İstanbul Üniversitesi, Sayı 44, s. 1-11, İstanbul.

Kant, Immanuel (1998), *Critique of Pure Reason*, Trans. an Edit. by Paul Guyer, Cambridge University Press, USA.

Kant, Immanuel (2019), *Arı Usun Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul.

Kant, Immanuel (1994), *Pratik Aklın Eleştirisi*, Çev. İonna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.

Koç, Yalçın (30 Temmuz 2013), "Matematiğin Ontolojisi Bakımından Kant ile Frege Karşılaştırması", *Felsefe Arkivi*, İstanbul Üniversitesi, Sayı 30, s. 49-54, İstanbul.

Küçükparmak, Aykut (2017), *Kant'a Göre Bilgi ve Metafiziğin İmkânı*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Pereboom, Derk (1991), "Is Kant's Transcendental Philosophy Inconsistent?", *History of Philosophy Quarterly*, University of Illinois Press, Vol. 8, No. 4, pp. 357-372, USA

Temizkan, Vedi (Bahar 2019), "Kant'ta Ben Problemi", *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Munzur Üniversitesi, Sayı 14, s. 7-30, Tunceli.

Yalçın, Şahabettin (2006), "Kant'ın Fenomenal Benlik Anlayışı", *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, s. 99-116, Ankara.

Yücel, Dursun (2006), "Bilme Bakımından Kantçı Öznenin Sınırları", *Muğla Üniversitesi Uluslararası Kant Sempozyumu Bildirileri*, Vadi Yayınları, s. 50-55, Ankara.

İnternet Kaynakları

Çitil, A. Ayhan (2013-2014), *Kant Okumaları Saf Aklın Eleştirisi*, https://www.academia.edu/43274086/Kant_Saf_Akl%C4%B1n_Ele%C5%9Ftirisi_Ayhan_%C3%87itil